

KILIAAN EN DE HOLLANDSE EN BRABANTSE DIALEKTWOORDEN UIT JUNIUS' NOMENCLATOR

DOOR

Prof. Dr. G. DE SMET
lid van de Maatschappij

Over Junius' Nomenclator als bron voor een paar dozijn *flandrica* in Kiliaans woordenboeken heb ik elders gehandeld. K. FOKKEMA wees reeds veel vroeger op de vijf Friese woorden die Kiliaan aan het woordenboek van de Hoornse medicus ontleende. Het was ongetwijfeld Junius' bedoeling in zijn werk woorden te brengen die naar zijn mening algemeen gangbaar waren en tot een algemeen-Nederlandse woordenschat behoorden. De woordvoorraad van de Nomenclator zal wel noordelijk en Hollands gekleurd zijn, — volgens de VOOYS is dit boek zelfs de voornaamste bron van Kiliaans Hollandse woorden, wat in vele gevallen wel juist zal zijn; — het valt echter op dat Junius nu en dan uitdrukkelijk de aandacht vestigt op het Hollandse karakter van bepaalde woorden en uitdrukkingen, meestal bij en naast andere, algemeen-gebruikelijke of dialektale benamingen. Vgl.

N 117 Glans B. EECKEL/AECKER *Holl.* ...

N 130 Calopodium ferratum. B. SCHRICKSCHOEN *Flandris/SCHAUERDIJNEN Brab.* SCHAEETZE/OFT SCHOUERLINGHE *Hollandis*, quo labuntur nostrates per adstrictas glacie aquas mira dexteritate, & celeritate incredibili...

Evenals Kiliaan op het gezag van Junius ongeveer twee derde van de in de Nomenclator als Vlaams aangeduide woorden van de vermelding *fland.* voorzag, zo heeft hij ook het merendeel van die benamingen en uitdrukkingen, die door Junius expressis verbis Hollands of Bataafs genoemd worden, in zijn woordenboek als Hollands opgegeven. Deze overeenstemming alleen bewijst reeds voldoende dat Kiliaan deze lokalizing werkelijk aan Junius heeft ontleend; gelijkenissen, die verder reiken dan de eenvoudige vermelding *Hollands*, zorgen vaak voor betere bewijzen.

Reeds bij het samenstellen van de tweede uitgave van zijn woordenboek (K2, 1588) heeft Kiliaan de Nomenclator van Junius geëxcerpeerd en bepaalde Hollandse woorden eraan ontleend. Ik stel alleen voor een paar gevallen de Nomenclator en

Kiliaans woordenboek tegenover elkaar en beperk mij voor het overige tot een opsomming van de ontleende woorden.

N 234 Denarius B. VIER STUUIERS/CRABBELAER ¹*Holland. conuenit fere cū Angelico, quem ab angeli typo Germania ita nominat, siue schrickenbergio.* B. SCHRICKENBERGER. — K2 (= K3) KRABELER. *holl.j.* SCHRICKEL-BERGHER.

N 215 Epostracismus, *Lusus quo testulam aut lamellam siue lapillum dstringunt super aquæ æquor, numerumque saltuum, quos facit, priusquam desidat ineunt; victoria penes illum relicta, qui saltuum multitudine superet* B. BOTTEN/ZEYLEN/KUCHELEN *lingua Batauica, a velificandi argumento*¹. Vgl. met K2.

KUCHELEN.j.KUGHELEN. (= K3).

KUGHELEN/KUCHELEN. *holl.j.* SLINGHEREN (K3 niet KUCHELEN!)

SEYLEN *holl.j.* SLINGHEREN/SLINGHERSPEL SPELEN. (SL. SP. niet in K3).

SLINGHEREN. *Testulam aut lamellam dstringere super aquæ æquor.* (K3: + lamella aquas quater).

Maar BOTTEN OP D'WATER.J.SLINGHEREN. (= K3).

Dit geldt ook voor *schaetse/schouerlinck*, dat ook Fries heet (N 130 Galopodium ferratum, vgl. bl 1)², *schonghelen/schonghelen*, Hollands en Fries (N 215 Oscillum, oscillatio ... B. TOUTEREN *Flandris & Brab.* SCHONGELEN/SCHOPPEN *Holl....*)³, *pick olie oft graef* (N 215 Micare digitis... B. *pueris nostratibus ludus similis vocatur* PEERTGEN WEL BEREYT/ *vel* PICK OLYE OFTE GRAEF/ *vel* COCK COCK RIJ WEL. quo puer obstructis oculis diuinat quot alter digitos erectos habeat...)⁴, *smeente* (N 43 Penelope ... SMIENTE *Holland.*), *stuyte* (N 42 Vropygium ... B. STIET/STUYT *Holland.*), *tuyn-kersse* (N 101 Nasturtium ... B. KERSSE/TUYNKERSSE *Hollandis*), *ven-besien* (N 79 Vaccinium ... illud

(1) Het is vaak moeilijk uit te maken welke woorden door Junius als Hollands beschouwd worden. Slaat de vermelding *lingua Batavica* alleen op *kuchelen* of worden de drie werkwoorden bedoeld? Kiliaan noemt *zeylen* en *kuchelen* Hollands, neemt echter *botten* zonder nadere lokalizing op.

(2) *schouerlinck* wordt niet afzonderlijk gelemmatiseerd.

(3) Kiliaan heeft *schoppen* niet in K2 opgenomen, wel in K3 waar *schoppen/schoppelen* met verwijzing naar *toueren* doch zonder de vermelding *holl.* geboekt staat.

(4) Alles wijst er op dat Junius de drie benamingen als Hollands beschouwde. Alleen *pick olye* kent Kiliaan dit predikaat toe; *peerdeken wel bereydt.j. kockock beerken* komt slechts in K3 voor; *kockock beerken rijd ick wel.j. bock ouer hagbe spelen*, in K2 en K3, berust ongetwijfeld op N.

genus, quod in Hollandiæ paludibus nascitur, & lingua vernacula VEENBESYEN/ quasi palustres baccas indigitat), *veter*, Hollands, Fries en Sikambrisch, (N 131 Ligula adstrictoria ... B. NESTELNEN /NESTELINCK *Flandris*, VEETER *Holl.*), *wiel-brood/wielken*, in K3 ook Vlaams genoemd, (N 67 Spira ... B. CRACKELINCK/ *vel panis, quem WIELBROOT/ quasi rotarium, nominamus. Flandris est WIELKEN.*

Gebruik van een tweede bron, reeds in K2, verraden IJSEREN VERCKEN. *holland.* J.EGHEL. *Erinaceus. q.d. porcus ferreus, a setis siue spinis horridis & præduris tamquam ferreis* (N 37 *Erinaceus* ... B. EEN EGEL/IJSEREN VERCKEN *Hollandis*), GHEYL. *holl.* *Siler, pumila salix in aquosis nascens: sic dicta quod tanquam luxurians & lasciuens nimia alimenti vbertate, ramos frondesque iusto plures emittat* (N 118 *Siler* ... *Hollandis* GHEYL vocatur) en TUYMELER. *holland.* *Delphin, delphinus: belua marina* ... (N 52 *Delphin, delphinus* ... B. MEERSWIJN/TUMELAER *Holland.*).

Verschillen van enige omvang tussen K2 en K3 treden op o.a. bij AECKER *holl.* J.BECKEL. *Glans, dat in K3 met de toevoeging angl. acorne* uitgebreid wordt, (N 117 *Glans*, vgl. bl. 1) en SUYTKEN. *holland.* *Parus maior, fringillago met de verklaring femella in K3* (N 47 *Parus maior, fringillago*... B. COOLMEESE/PLACKART *proprie dicitur masculus, & HYKEN Holland. at femella SUYTKEN.*). Dit geldt ook voor *duyt/duytken* (N 235 *Triens* ... B. EEN NEGENMANNEKEN *Brab.* EEN SESKEN *Flandris*, EEN DUYT *Hollandis*), *huype* (N 49 *Vpupa* ... B. HUYPEN *Hollandis*, HUBERON/HOPPE *Brabâtis* / HUPETUP *Flandris*), *tuyt* (N 272 *Hortus* — B. CRUYTHOF/TUYN *Holl.*) en *torre* (N 57 *Scarabæus* ... B. PEERTSVLIEGE/ SCALBIJTER/ & SCAELBOTE *Flandris*, *TORRE Holl.*).

Sommige woorden waren reeds in K2 gelemmatiseerd, kregen echter pas in K3 de vermelding *holl.*, ook al had Kiliaan ze, reeds in K2, aan de Nomenclator ontleend of dit boek bij de uitwerking van de artikels gebruikt.

Vgl. K3 KAELUWE AERDE. *holl.* *Terræ cutis, superficies.* — en N 265 *Terræ cutis Plinio, superficies Cic* ... B. HET OPPERSTE VANT AERTRIJK/ CALOUW AERDE *Holl.*

K3 BOOM-MEESTER/ BOOM-SLUYTER. *hol.* *Portitor, limenarcha.* — N 339 *Portitor Hollandis priuatim etiam PAELMEESTER & BOOMMEESTER dicitur* en N 359 *Limenarcha* ..., *portitor* ... B. BOOMSLUYTER /HAUENWACHTER.

Gelijkaardige gevallen zijn: *enckel*, dat in K2 wel *ger.*, *sax.* en

sicamb. heet, doch niet Hollands, (N 373 Nepos ... B. KINTS KINT/ NEEFKEN/ SOONS SOON/ BROEDERS KINT/ *vetusta Bataurorum lingua* ENCKEL), *pijp-kruyd* (N 94 Cicutā ... B. SCHEERLINCK /DULLE KERUJEL/ PIJPCRUYT *Holl.*), *room* *fland. hol. j.saene* (in K3) (N 74 Flos lactis ... B. ROOM *Hollandis & Flandris, ZAEN Brabantis*).

Een reeks hollandica, die Kiliaan, zoals uit allerhande gegevens duidelijk blijkt, aan de Nomenclator ontleende, werden pas in het Etymologicum van 1599 (K3) opgenomen. Een paar voorbeelden:

- N 93 *Cepæa nonnullis, anagallis aquatica, becabunga* ... B. BEECKEBOOM/ *Hollandis, WATERPUNGEN Brab.* — K3 BEKE-BOOM. *holl.* *Cepæa anagallis aquatica. vulgo becabunga.*
- N 44 Porro Bataui numeramus & discretis vocabulis nominamus ad septem anserum genera, quorum qui maximi sunt, BALCHGANSEN dicuntur: qui anthracino sunt pectore, & alis piceis, extrema candēt, ij BRANTGANSEN vocantur. — K3 BRAND-GANS. *holl.* Anser anthracino pectore, alis piceis, extremis candens.
- N 123 Amiculum ferale, *Inuolucrum lineum cadauerale* ... B. DOOTCLEET/ *vetusta Bataurorum lingua* WOACK. — K3 WOACK. *vetus. hol. j.* DOOD-KLEED. Amiculum ferale. *Adr. Iun.*

In deze lijst horen verder thuis *blick* (N 90 Argemone ... B. SILUERCROYT/ BLICK *Hollandis*), *de guygh nae steken.* *holl. j. guyse setten* (N 370 Ciconiam manu significare; *quod fit, ubi quis infamē mediumue digitum ostentat, velut ciconiae rostrum exprimens.* B. MET VINGEREN WIJSEN/ OFT DE GUYCH NA STEECKEN, *Holland.*), ⁵ *helm* (N 92 Carex ... *helmmum Hollandi vocamus, Hellem, N 98 Juncus acutus* ... HELLEM *Hollandis*)⁶, *berder* (N 54 Mugil, capito ... B. HARDER. *Hollandis nobis dicitur*...), *hijken/hiken* (N 47 Parus maior, vgl. bl. 3 *suytken*), *hol-gans* (N 44 sunt deinde HOLLEN siue HOLGANSEN...), *knape* (N 188 Pluteus ... B. KNAPE *Holl. ESEL Brab.*), *lepel-kruyd/ lepel-bladeren* (N 92 Britannica ... *Hollandi inde LEPELCROYT/ & LEPELBLADEN apellāt.*)⁷, *pael-meester* (N 399 Portitor, vgl.

(5) Wellicht is ook *guych/guygh* daarom Hollands geworden. De uitleg bij *guyse setten* herinnert alleen door de in K3 toegevoegde vertaling *ciconiam manu significare* aan N.

(6) Het artikel *helm.holl.zeland.* verraadt buiten *carex, iuncus acutus* (N 92 Carex ... Junci genus acuti, ook in de Batavia) geen invloed van N.

(7) De Batavia spreekt op bl. 216-7 in dezelfde bewoordingen over deze plant, kent echter alleen de naam *lepelbladen*.

boom-meester/ boom-sluyster bl. 3), *quackel-beye* (N 92 *Bryonia* ... B. BRYONIE/ ALFSPAPE *Brabantis*, QUARTELSBEYEN *Hollandis*, *quod acinis coturnices vescantur*), *teelingh* (N 43 *Querquedula* ... Al. KRUCKENTLIN TEELING *Holland.*), *de tote setten* (N 370 *auriculas asini imitari*. B. DIE ESELS OOREN MAECKEN OFT SETTEN/ DE TOOT SETTEN *Holl.*).

Slechts een zeer gering percentage van Junius' Hollandse woorden wordt door Kiliaan niet als dusdanig gekenmerkt⁸. Ik wees reeds in de voetnoten op *peerdeken wel bereydt* en *schoppen/ schoppelen*, die alleen in K3 te vinden zijn, en op *kockock heerken rijd' ick wel*, dat zowel in de tweede als in de derde uitgave voorkomt. De vermelding *Hollands* ontbreekt ook bij *bobbel/ bobbert* (N 98 *Juncus læuis* ... B. MERCHBIESEN/ BOBBEL *Holl.* BOBBERT)⁹, *heffe/heue, heffe/heuel*, in K2 *heffe heuel/ghist/ droessem* (N 74 *Fex, sanies* ... B. HEFF *Hollandis*, GHEST/GHIST *Flandris* DROESEM/GRONTSOPPE/MOEYERE/ *hoc in vino praecipue*), *lebbe/ libbe* (N 74 *Coagulum* ... B. LEBBE *Holl.* RINSEL *Brab.* MELCKRINSEL), *padden-stoel/ padden-brood* (N 96 *Fungus* ... B. STOELTGEN/ CAMPERNOELIE/ DUYUELS BROOT/ PADDESTOEL *Hollandis*)¹⁰, *quick-steert* (N 47 *Motacilla* — *Hollandis* QUICK-STEERT...), *rot-gans* (N 44 ... ROTGANSEN), *weeningh* (N 44 at WEENICKENS *sunt valio colore*). Het lijkt geen twijfel dat Kiliaan voor het schrijven van deze artikels Junius' Nomenclator bij de hand had.

Het is interessant even na te gaan hoe de Duffelse korrektor de ontleende woorden behandelde. *Quartel* ontbreekt in zijn woordenlijst: de *quartelsbeyen* worden dan ook *quackelbeyen*. In plaats van *lepelbladen* gebruikt hij *lepel-bladeren*. Het suffix-*aer* wordt verdoft tot *-er*: *brabbeler* en *tuymeler* (met diftongering tegenover het Hollandse *tumelaer*). Ook bij andere woorden vallen wijzigingen aan het wordeinde te konstateren: *schouerlinghe, tote* en *stuyte* i.p.v. *schouerlinck, toot* en *stuyt*; *huypen* wordt *huype*; de enkelvoudsvorm van *weenickens* luidt *weeningh*. De overgang van *ie* naar *ee* (*smiente-smeente*) herinnert aan *nieten/neeten* i.p.v. *nyten* uit de Batavia¹¹. De vorm *herder* leunt zonder twijfel aan bij het Zuidned. *herder* «pastor». Kiliaan geeft de voorkeur aan *ven/venne* en schrijft daarom ook *venbesyen* i.p.v. *veenbesyen*. Ortografische varianten zijn *veter* en *beke-boom* voor *veeter* en *beecke-boom, kruyd* voor *cruyt, helm*

(8) De Thesaurus kent alleen *lebbe/.../oft rintsel, heft/oft droessem, padden-brood/oft paddenstoel* en *quicksteert*.

(9) Vgl. *margh-biese*. *Mariscus, iuncus leuis*, alleen in K3.

(10) *duyuels-brood* en *kampernoelie* worden niet als *Hollands* gekenmerkt.

(11) Handelingen VIII (1954), bl. 72.

i.p.v. *bellem*, *guygh* i.p.v. *guych*. Een merkwaardige wijziging is die van *calouw* tot *kaeluwe*.

De vraag waarom Kiliaan enkele van Junius' Hollandse woorden niet waardig heeft geacht in zijn woordenboek te worden opgenomen, moet voorlopig onopgelost blijven. Het was zeker niet om hun dialektaal karakter of uitzicht. In dit geval verkeren *balchgans* (N 44 ...BALCHGANSEN), *groue mageleyne* (N 101 *Origanum heracleoticum* ... B. GROUE MAGELEYNE *Holl.* GROUE MARIOLEYNE *Brab.*), *omsendinge van borse* (N 64 *Visceratio* ... B. VLEESCHDEELINGHE/ OMSENDINGE VAN BORSE *Holland.* TRYPEN/ BUELINGEN & C. METDEELINGHE *Brabantis*), *schiringen* en *valletgens* als ganzesoorten (N 44), *schapezurick* (N 101 *Oxalis minuta* ... B. SCHAEPS SURKELE/ SCHAPEZURICK *Hollandis*, VELDSURKELE), *spieren* (N 90 *Arundinum oculi* ... B. RIETSPIEREN/ SPIEREN *Hollandis*), *swoerde* (N 31 *Pellis suilla* ... B. SWIJNEN HUYT OFT VEL/ SWOERDE *Holland.* SWAERDE *Brab.*). Kiliaan kent echter wel de naast *schapezurick*, *spieren* en *swoerde* vermelde synoniemen of varianten *schaepssuerckel*, *riet-spriere* en *swaerde* (dit reeds in K2). Ook het simplex *magheleyne* j. *maioleyne*. *Amariscus* is in K3 te vinden. K3 vermeldt ook *vleesch-deyl* en *sende* (*vetus fland.*!), Junius' Hollandse benamingen *vleeschdeelinghe* (?) en *omsendinge van borse* ontbreken echter.

Ook dit onderzoek naar het lot van Junius' *Hollandica* toont duidelijk hoe Kiliaan de *Nomenclator* steeds bij de hand had, hoe hij dit werk zowel voor de tweede als voor de derde uitgave van zijn woordenboek gebruikte, de aldaar gevonden gegevens in de op elkaar volgende uitgaven combineerde en verder aanvulde of met het resultaat van zijn opzoeken in andere bronnen verbond (vgl. *tuymeler*, *gheyl*, de nieuwe lokalizingen *fland.*, *fris.*, *zeland.*). Geen enkele keer heeft hij het nodig geoordeeld een aan de *Nomenclator* ontleend Hollands woord uit K2 niet in de derde uitgave op te nemen of de lokalizing te schrappen.

Kiliaans Brabants-Nederlands standpunt, dat uit de inleiding aan de welwillende lezer duidelijk blijkt en mooi geïllustreerd wordt door het citaat uit Gesners *Mithridates* (*Brabantica lingua inter caeteras Belgicas siue inferiores Germanicas circa Rhenum & ad Oceani litora sitarum regionum, elegantior hodie habebatur*), komt treffend tot uiting in het feit dat de Antwerpse lexikograaf, die wel Vlaamse, Hollandse, Friese en Sikambrische woorden onderscheidt en zelfs bepaalde uitdrukkingen en benamingen als Mechels, Brussels of Leuvens kenmerkt, de aanduiding *brab.* of *brabant.* helemaal niet kent. Het is dan ook niet te verwonderen, dat geen enkel van de bij Junius uitdrukkelijk als Brabants

gekenmerkte woorden de speciale vermelding *Brabants* krijgt, ook al wijzen bepaalde overeenkomsten erop dat Kiliaan deze plaatsen in de Nomenclator nagelezen had en Junius' dialektaanduiding kende.

Ik laat de lijst van de reeds in K2 gelemmatizeerde Brabantse woorden uit de Nomenclator door een vergelijking van Kiliaans woordenboek en de Nomenclator in een paar typische gevallen voorafgaan.

- N 90 *Aristolochia sarmentitia* *Scrib. clematites Diosc... officinis aristologia longa, nonnullis herba Saracenicæ.* SARACIJNCRUYT *Brab.*
- K 3 SARASIJNS-KRUYD. *Aristolochia sarmentitia, clematites. vulgo saracenicæ.*
- N 278 *Forum promercalæ, scrutarium, vbi vestimenta aut res vsu tritæ venum exponuntur ...* B. DE CLEEDERMERCKT OFT LUYSEMERCKT *Brab.*
- K 3 LUYSEMERCKT [/PLUYSEMERCKT niet in K2]. *Forum promercalæ, forum scrutarium, antiquarium: vbi vestimenta aut res vsu tritæ venum exponuntur. vulgo forum pedicularium.*
- N 215 *Apodidrascina ...* B. SCHUYLWINCKGEN/ SCHUYLHOECKXEN *Flandris, COPPEN COMT WT DEN HOECKE Brab. item PIJPT OFT ICK EN SOECK V NIET.*
- K 2 KOPPE KOMT WT DEN HOECKE. J. BORGH-SPEL : & PIEP MUYS OFT ICK EN SOECKE V NIET. *Apodidrascina ; herinnert beter aan N dan K3 met KOPPE COMT WT DEN HOECKE. J. BORGH-SPEL. Apodidrascina en PIEP-MUYS. J. BORGH-SPEL.*
- N 46 *Liua ...* B. HOUTDUYUE/ CROISI *Brabantis. G. Croiseau.*
- K 3 KROYSE. J. HOUT-DUYUE. *Liua. gal. croiseau ; staat dichter bij N dan K2, die alleen maar het lemma, niet de vertalingen kent*

In K2 (en K3) komen reeds voor *aerd-veyle* (N 11 *Hedera ...* B. CLIJF/ VEIL/ OFT EERDSVEL *Brabantis*), *amman* (N 337 *Praetor ...* B. SCHOUTET/ MEYER/ AMMAN *Brab.*), *dons* (N 84 *Flos, pollen ...* B. FIJN MEEL/ FIJN BLOEMENMEEL/ DONST *Brabantis*), *gruys* (N 152 *Rudus ...* B. PUEINE/ GHEBROKEN STEENEN/ CALCKSCHERUEN/ GRUYS *Brabantis*), *hoppe* en *huberon*

(N 49 Vpupa... B. HUYPEN *Hollandis*, HUBERON/HOPPE *Brabantis*), *kerssouwe/maetelieue* (N 91 *Bellis* ... B. MATELIEUEN/KERSOUWE *Brabantis*), *lijck-laecke* (N 58 *Hirudo* ... B. EGEL/LAKE/ vel LIJCKELAKE *Brabantis*), *rinsel .j. renssel/ runssel* (N 74 *Coagulum* ... B. LEBBE *Holl.* RINSEL *Brab.* MELCKRINSEL), *saen/ saene* (N 74 *Flos lactis* ... vgl. bl. 4), *schauerdijnen/ schouerdijnen/ schrick-schoenen*. (N 130 *Calopodium ferratum*, vgl. bl. 1), *steen-violieren* (N 106 *Viola lutea* ... B. GHEELE VIOLETTEN/ STEEN VIOLIEREN *Brabantis*), *swaerde* (N 31 *Pellis suilla*, vgl. bl. 6), *touteren* (N 215 *Oscillum*, vgl. bl. 2), *tuylken* (N 87 *Seruia* ... B. EEN TUYLKEN *Brab.* EEN HOUPEELKEN *Flandris*, *aliis* RUYCKER VAN BLOEMEN). Slechts in een paar gevallen is het niet mogelijk het gebruik van de Nomenclator bij het opmaken van de genoemde artikels klaar en duidelijk te bewijzen, zo bv. voor *aerdveyle* (reeds in K1 *erdevele*), *steen-violieren*, *dorst* (reeds in K1, doch alleen *pollen*, niet *flos*, *pollen* zoals in K2 en N), *rinsel* (reeds in K1 s.v. *rinnen* met verwijzing naar *Runnen/Runsel*), *gruys* (in K2 met *rudus*, *fragmenta saxorum* dichters staand bij K1 GRUYS OFT STEENGHEMUL. *Rudus*, *eris*, *Fragmenta saxorum* dan bij K3 met *fragmenta lapidum*). Ook *hoppe/huppe* is reeds in K1 te vinden, doch de tekst van K2 veronderstelt het gebruik van N.

Enkele van Junius' Brabantse woorden verschijnen pas in K3.

N 188 *Pluteus, Tripedaneum lignū, cui tabula, cum pingitur, innititur* ... B. KNAPE *Holl.* ESEL *Brab.*

K 3 ESEL/ KNAEP DES SCHILDERS. *Pluteus, tripedaneum lignum cui tabula, cum pingitur, innititur.*

N 106 *Viburnum Virgil. esse puto eam Clematidis speciem, quā seruato nominis vestigio Gallia Viorne nuncupat* ... Germani WALDREBEN & LIJNEN: *Brabantis quoque* lijnen.

K 3 LIJNEN. *Viburnum: clematidis herbae species, vitis nigra. germ. nielen, per metathesim.*

In dit geval verkeren ook *alf-pape* (N 92 *Bryonia*, vgl. bl. 5)¹², *heul-saed-kruyd* (N 101 *Papauer satium* ... B. MANCOP/HEUL/ EULSAETCRUYT *Brab.*)¹³ *neghen-manneken* (N 235 *Triens* ... vgl. bl. 3), *lauetse* (N 90 *Apium grande*, *hipposelinum*, ...

(12) *bryonie* staat niet in Kiliaans woordenboek.

(13) In K2 en K3 reeds *eul.j.heul*. *Papauer* en *Heul/eul/heul-saed*. *Papauer*, (semen *papaueris* - niet K2).

Bel. LAUAS/ LAUETSE *Brabantis*)¹⁴, *soegh* (N 58 Asellus ... B. PISSEBEDDE/ SUEGE *Brab.*)¹⁵, *waeter-ponghe* (N 93 Cepæa ... vgl. bl. 4).

Ook de Brabantse woorden ondergaan lichte, vaak alleen orthografische wijzigingen onder Kiliaans pen. De *h* van *heulsaedkruyd* komt zonder twijfel van *heul*. *s* als tussenklank valt weg bij *alfpape*, maar komt te voorschijn bij *sarasijnskruyd*. In *luysmerckt* is de tussenklank verdwenen. *sueghe* schijnt voor Kiliaan typisch Vlaams te zijn; daarom *soegh*. Let op *waeter-ponghe* i.p.v. *waterpunge* en *koppe* i.p.v. *coppen*. In *schuiuerdijnen* (K2 en *schoerdiijnen* (K3) schuilt wel een dialektale uitspraak of misschien etymologizerende orthografie. De wijziging van *pijpt* tot *piep-muys* (apodidascinda) is zonder twijfel een reflex van de taal van het kinderspel. Junius' *croisi* doet Fransers aan dan Kiliaans *kroyse*. Bij *aerd-veyle* moet rekening gehouden worden met de vorm *erdevele* uit K1 en het simplex *veyle* in K2-3, *veil* in N.

Slechts een viertal woorden werden niet opgenomen: *knoesse-len* (N 80 *Vvae crispae* ... B. STEECKEBESYEN/ STEKELBESYEN/ KNOESSELEN *Brabantis*/ CRUYSBESSEN), *trypen/ buelingen &c metdeelinghe* (N 64 *Visceratio* ... vgl. bl. 6; K2 kent wel *buelinck-deyl*, dat in de Lat. interpretamenta de invloed van Junius ondergaan heeft), *groue maioleyne* (N 101 *Origanum heracleoticum* ... vgl. bl. 6), *vier mijten* (N 235 *Chalcus* ... B. EEN HOLLANTSCHEN PENNINGEN/ VIER MIJTEN *Brab.*).

De konfrontatie van Kiliaans woordenboeken met Junius' werken hebben aangetoond dat de geschriften van de Hoornse medicus een rijke bron zijn geweest voor de korrektor uit Plantins drukkerij. Ze laten toe een inzicht te krijgen in de manier waarop Kiliaan zijn bronnen gebruikte en kunnen als uitgangspunt dienen voor een hernieuwd onderzoek van de betrouwbaarheid en de waarde van het Etymologicum en zijn voorgangers.

(14) *lauas* ontbreekt bij Kiliaan.

(15) Voor *zwijn* en *zeug* heeft K3 *seughe.fland.j.soegh*, *sueghe.fland.j.sogh*, *soech.j.soegh*, *soegh/seughe*. *Pis-bedde* is Hollands in K2 en K3.

NOTA

Ik had tot nog toe bij mijn vergelijkingen steeds de Nomenclator-uitgave van 1577 gebruikt. Toen ik mij voor het korrigeren van de drukproeven van deze bijdrage verplicht zag mij met de eerste uitgave van 1567 te behelpen (vandaar wellicht kleine typografische onnauwkeurigheden), kwam ik tot de ontdekking dat in deze eerste uitgave nog tal van Brabantse en Hollandse woorden ontbreken (1577 heet overigens *Multo quam antea emendatior ac locupletior!*). *kuchelen* (epostracismus), *tumelaer* (delphin), *torre* (scarabaeus), *calouw aerde* (terrae cutis), *enckel* (nepos), *woack* (amiculum ferale), *quicksteert* (motacilla) en de vele ganzenamen staan nog niet geboekt. Ook de in latere drukken als Brabants gekenmerkte woorden *gruys* (rudus) en *soegh* (asellus) ontbreken. De wijzigingen van de ortografie (in het kader van de ortografie van Plantin's officina) en de aanvullingen van de woordvoorraad in de nieuwe drukken van de Nomenclator zullen een interessant hoofdstuk vormen in een studie over het Nederlandse woordenboek van de Hoornse arts.